

ПОПЕРЕДНІЙ ЗВІТ щодо оцінки криміналізації перемитництва в Україні з погляду законодавства ЄС

1. Вступна частина

Контрабанда залишається одним із найсерйозніших викликів для економіки України, оскільки призводить до значних втрат державного бюджету через несплату податків.

За даними різних джерел, щорічні втрати бюджету оцінюються в 120–167 млрд грн на рік.

Крім того, контрабанда спотворює конкуренцію на внутрішньому ринку, створюючи нерівні умови для добросовісних суб'єктів господарювання.

Соціальні наслідки також значні: контрабанда сприяє корупції, живить тіньову економіку та створює підґрунтя для організованої злочинної діяльності.

Зазначене значно ускладнює економічну інтеграцію України з ЄС та унеможливорює стале економічне зростання України.

Попри те, що перемитницька діяльність є багатовимірним явищем наразі продовжує панувати думка про те, що репресивний метод є найефективнішим.

Водночас, постійні підходи української влади до питання боротьби з контрабандою зазнавали фіаско. Проте з огляду на тиск з боку громадянського суспільства та міжнародних партнерів самі спроби протидіяти перемитництву не припинялися.

Зокрема, у 2021 році Рада національної безпеки і оборони України (РНБОУ) запровадила санкції проти осіб, залучених до контрабандних схем. Це стало безпрецедентним кроком і спробою швидкого вирішення тривалої і комплексної проблеми.

Однак ефективність такого підходу, як і критерії відбору «контрабандистів» викликала дискусії. Крім того, санкції мали тимчасовий характер і були радше спрямовані на ізоляцію певних гравців нелегального ринку, а не їх притягнення до юридичної відповідальності, а також не вирішували проблему системно.

Відсутність чітких правових підстав для накладання санкцій також викликало питання щодо їхньої законності з точки зору прав людини та норм європейського права.

Незважаючи на доручення Президента України довести до логічного завершення існуючі кримінальні провадження щодо осіб, підозрюваних у незаконному переміщенні товарів через митний кордон, жоден з фігурантів до кримінальної відповідальності притягнутий не був.

У той же час, Президентом України у квітні 2021 року до Верховної Ради був поданий законопроект реєстр. № 5420 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів».

У грудні 2023 року парламентом було ухвалено Закон № 3513-IX в цілому. З 1 січня 2024 року запроваджено кримінальну відповідальність за контрабанду підакцизних товарів, а з 1 липня 2024 року – за контрабанду інших видів товарів.

Ухвалення законопроекту про криміналізацію контрабанди було однією з умов ЄС для надання Україні макрофінансової допомоги у розмірі €1,5 млрд, яку Україна отримала від Єврокомісії 21 грудня 2023 року.

Метою дослідження є: аналіз правових конструкцій ухваленого Закону; оцінка відповідності вітчизняного законодавства європейським зразкам; оцінки ефективності прийнятого законодавства з точки зору його застосування.

2. Законодавче регулювання кримінальної відповідальності за контрабанду товарів

З моменту набуття незалежності та початку формування самостійної митної політики в Україні вже існувала кримінальна відповідальність за контрабанду, яка була передбачена статтею 70 Кримінального кодексу України прийнятого Української РСР 28.12.1960 в редакції від 29.02.84.

З 17.07.1992 стаття 70 набула наступного вигляду:

Контрабанда, тобто переміщення товарів, валюти, цінностей та інших предметів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах або групою осіб, які організувалися для заняття контрабандою, а так само таке ж незаконне переміщення історичних і культурних цінностей, наркотичних засобів, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних, вибухових речовин, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї)

- караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років з конфіскацією майна.

Примітка. Під великим розміром слід розуміти контрабанду, якщо загальна вартість її предметів становить двісті і більше офіційно встановлених мінімальних розмірів заробітної плати.

З 30.03.1995 контрабанда наркотичних засобів була виведена в окремий склад злочину (ст. 70¹ КК України).

А стаття 70 з 12.06.2001 зазнала змін:

- максимальний строк позбавлення волі зменшився з 10 до 5 років по некваліфікованому складу злочину;
- у якості покарання додано обов'язкову конфіскацію предметів контрабанди;
- додані такі кваліфікуючі ознаки злочину, як вчинення контрабанди повторно, за попереднім зговором групою осіб, або особою, раніше судимою за контрабанду, та визначено відповідну санкцію - позбавлення волі на строк від 5 до 10 років з конфіскацією предметів контрабанди та майна;
- вартість предметів контрабанди збільшено з 200 до 500 мінімальних розмірів заробітної плати.

01 вересня 2001 року набрав чинності новий Кримінальний кодекс України, який містив статтю 201 «Контрабанда» наступного змісту:

1. Контрабанда, тобто переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах, а також незаконне переміщення історичних та культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а так само контрабанда стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України,

- карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років з конфіскацією предметів контрабанди.

2. Ті самі дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею,

- караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією предметів контрабанди та з конфіскацією майна.

П р и м і т к а. Контрабанда товарів вважається вчиненою у великих розмірах, якщо їх вартість у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Підслідність кримінальних справ про контрабанду залишалася за органами безпеки, що було радянським атавізмом, який у свою чергу мав коріння у державній монополії на зовнішню торгівлю.

Порівняльний аналіз статей попереднього та нового кримінальних кодексів вказує, що поряд з уточненням поняття великого розміру, основних змін зазнала санкція за вчинення контрабанди:

- 1) у некваліфікованій частині злочину максимальний строк позбавлення волі зріс з 5 до 7 років, проте усунуто конфіскацію майна;
- 2) за вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за контрабанду, максимальний строк позбавлення волі зріс з 10 до 12 років.

З 07.07.2010 перелік предметів контрабанди було доповнено спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації.

Таким чином, законодавець виокремив дві групи предметів, за незаконне переміщення яких наставала кримінальна відповідальність:

- 1) незалежно від вартості – історичні та культурні цінності, отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, зброя та боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації, стратегічно важливі сировинні товари, щодо яких встановлено відповідні правила вивезення за межі України;
- 2) предмети, вартість яких у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Власне, друга група і складала так звану «товарну контрабанду».

Таблиця 1. Відповідальність за контрабанду товарів станом на 16.01.2012

Вартість предметів контрабанди	Кваліфікуючі ознаки	Покарання
у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян	---	позбавлення волі на строк від 3 до 7 років + конфіскація предметів контрабанди
	за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за контрабанду	позбавлення волі на строк від 5 до 12 років + конфіскація предметів контрабанди + конфіскація майна

Зазначена правова конструкція залишалася незмінною понад 10 років. Разом з тим, її застосування викликало численні нарікання з боку бізнесу.

Повноваження, надані Кримінально-процесуальним кодексом, а також законами України «Про оперативно-розшукову діяльність» та «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» надавали

можливість працівникам Служби безпеки України заводити оперативно-розшукові справи, запитувати інформацію і документи від суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, входити у приміщення, склади та сховища підприємств, у пункти пропуску через державний кордон України та митниці.

Набула практика масового направлення на митниці так званих орієнтувань, на підставі яких зупинялося митне оформлення товарів до окремого погодження з боку представника СБУ. Фактично, органи безпеки на власний розсуд визначали форми і обсяги митного контролю, що значно ускладнювало, а часто робило взагалі неможливим прогнозовану діяльність імпортерів та експортерів.

Враховуючи зазначене, на рівні вищого керівництва держави було прийнято рішення обмежити втручання правоохоронців у діяльність і бізнесу, і митних органів шляхом так званої декриміналізації товарної контрабанди.

Законом від 15.11.2011 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» (набрав чинності 17.01.2012) було, серед іншого, внесено зміни до статті 201 Кримінального кодексу, якими з диспозиції вказаної статті виключено переміщення товарів.

Вважалося, що декриміналізація контрабанди усуне тиск на бізнес з боку правоохоронних органів, при цьому ризик фінансових санкцій стане надійним запобіжником у незаконному переміщенні товарів.

Достеменно невідомо про те, який вплив справила декриміналізації на легкість ведення бізнесу, динаміку офіційного товарообігу, митних платежів та надходжень від застосування адміністративних стягнень.

Незважаючи на це, мейнстрімом стало твердження про те, що запроваджені зміни не дали очікуваного ефекту, оскільки не відбулося різкого зростання надходжень митних платежів з імпорту товарів народного споживання, які зазвичай виступають предметом незаконного переміщення.

01.01.2019 до Кримінального кодексу було частково повернуто відповідальність за товарну контрабанду, а саме за переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України (стаття 201¹).

У залежності від кваліфікуючих ознак покарання визначено у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 12 років, а також позбавлення права обіймати

певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років та з конфіскацією майна.

Проте справжнім розворотом у бік повернення до кримінального переслідування порушників встановленого порядку переміщення товарів через митний кордон України стало прийняття 09.12.2023 закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів» № 3513-IX.

Офіційними мотивами автора законодавчої ініціативи для повернення кримінальної відповідальності за товарну контрабанду можна звести до наступних:

- неможливість доведення в рамках адміністративного провадження окремих елементів складу правопорушення;
- відсутність достатніх повноважень документування і доказування обставин вчиненого правопорушення;
- відсутність кримінальної відповідальності сприяє збільшенню у державі сектору тіньової економіки;
- більш тривалі порівняно з адміністративним провадженням строки досудового розслідування забезпечити якісний збір доказів;
- необхідність припинення схем незаконного переміщення товарів;
- очікування позитивного впливу на розвиток національної економіки, зокрема, в частині збільшення податкових надходжень до Державного бюджету України, а також від застосування штрафів.

Цим документом запроваджено кримінальну відповідальність за контрабанду підакцизних товарів (введена в дію з 01.01.2024 стаття 201⁴) та за контрабанду товарів (введена в дію з 01.01.2024 стаття 201³).

Об'єктом є встановлений порядок переміщення товарів та підакцизних товарів через митний кордон України.

Відповідно така правова конструкція, обрана законотворцем, передбачає визначення значного розміру, з якого настає кримінальна відповідальність, через вартість товарів, а не суму несплачених платежів.

Предметами контрабанди є товари та підакцизні товари (крім електричної енергії), які Податковим кодексом України визначаються як:

- спирт етиловий, спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво (крім квасу “живого” бродіння);
- тютюнові вироби, тютюн та промислові замітники тютюну;

- тютюнова сировина, тютюнові відходи;
- рідини, що використовуються в електронних сигаретах;
- пальне, у тому числі товари (продукція), що використовуються як пальне для заправлення транспортних засобів, обладнання або пристроїв з двигунами внутрішнього згоряння із запалюванням від стиснення, з двигунами внутрішнього згоряння з іскровим запалюванням, з двигунами внутрішнього згоряння з кривошипно-шатунним механізмом та коди яких згідно з УКТ ЗЕД не зазначені у підпункті 215.3.4 пункту 215.3 цієї статті (крім газу природного у газоподібному стані за кодом 2711 21 00 00 згідно з УКТ ЗЕД);
- автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів.

Згідно з приміткою до статей 201-3, 201-4 КК України значний розмір становить:

- для товарів – п'ять тисяч і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- для підакцизних товарів – сімсот п'ятдесят і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Однак, насправді значний розмір розраховується від податкової соціальної пільги – 1/2 прожиткового мінімуму для працездатних осіб станом на 1 січня поточного року.

Оскільки з 1 січня 2024 року цей показник складає 3 028 грн, то у частині кваліфікації кримінальних правопорушень застосовується неоподатковуваний мінімум в розмірі 1514 грн.

Таким чином порогові значення для настання кримінальної відповідальності за контрабанду складає:

- для товарів – 7 570 000 грн. (\approx 170 000 євро);
- для підакцизних товарів – 1 135 500 грн. (\approx 25 000 євро).

Об'єктивна сторона полягає в переміщенні через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

Сутність незаконного переміщення товарів через митний кордон розкривається в ст.ст. 472, 473 Митного кодексу України.

Переміщення через митний кордон України поза митним контролем означає переміщення поза місцем розташування митного органу або поза

робочим часом, установленим для нього, і без виконання митних формальностей, або з незаконним звільненням від митного контролю внаслідок зловживання службовим становищем посадовими особами митного органу.

Переміщення через митний кордон України з приховуванням від митного контролю – переміщення з використанням спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів або способів, що утруднюють виявлення таких товарів, або шляхом надання одним товарам вигляду інших, або з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять неправдиві відомості щодо найменування товарів, їх ваги (з урахуванням допустимих втрат за належних умов зберігання і транспортування) або кількості, країни походження, відправника та/або одержувача, кількості вантажних місць, їх маркування та номерів, неправдиві відомості, необхідні для визначення коду товару згідно з УКТ ЗЕД та його митної вартості.

Суб'єкт – для некваліфікованих видів контрабанди загальний.

Для кваліфікованих видів контрабанди – службова особа; особа, раніше судима за контрабанду.

Суб'єктивна сторона – прямиї умисел.

Кваліфікованими видами контрабанди товарів є:

- за попередньою змовою групою осіб
- особою, раніше судимою за контрабанду;
- службовою особою з використанням службового становища;
- великий розмір: для товарів – 15 140 000 грн. (\approx 340 000 євро); для підакцизних товарів – 2 271 000 грн. (\approx 50 000 євро).

Особливо кваліфікованими – вчинення організованою групою.

Види незаконного переміщення товарів через митний кордон України та відповідальність за нього для зручності подані у таблиці.

Таблиця 2. Відповідальність за переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю (для зручності в євро)

З 01.07.2024			До 17.01.2012		
Предмет	Кваліфіковані види	Покарання	Предмет	Кваліфіковані види	Покарання

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Товари вартістю від 170 тис. євро		штраф 4-10 тис. євро		Товари вартістю від 42 тис. євро		позбавлення волі на строк від 3 до 7 років	+ конфіскація предметів контрабанди
	за попередньою змовою групою осіб	штраф 20-30 тис. євро або	+ конфіскація майна + позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років		за попередньою змовою групою осіб	позбавлення волі на строк від 5 до 12 років	+ конфіскація предметів контрабанди + конфіскація майна
	особою, раніше судимою за контрабанду	позбавлення волі на строк від 5 до 10 років			особою, раніше судимою за контрабанду		
	службовою особою з використанням службового становища						
	вартістю понад 340 тис. євро						
	вчинення організованою групою	позбавлення волі на строк від 7 до 11 років					
Підакцизні товари (крім електричної енергії) вартістю від 25 тис. євро		штраф 8-15 тис. євро		Товари вартістю нижче межі кримінальної відповідальності			
	за попередньою змовою групою осіб	штраф 30-45 тис. євро або	+ конфіскація майна + позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років		за попередньою змовою групою осіб	позбавлення волі на строк від 5 до 12 років	+ конфіскація предметів контрабанди + конфіскація майна
	особою, раніше судимою за контрабанду	позбавлення волі на строк від 6 до 11 років			особою, раніше судимою за контрабанду		
	службовою особою з використанням службового становища						
	вартістю понад 50 тис. євро						
	вчинення організованою групою	позбавлення волі на строк від 10 до 12 років					
Товари вартістю нижче межі кримінальної відповідальності <i>(прим.: з 17.01.2012 до 01.01.2024 застосовувалося до всіх товарів, незалежно від вартості, які переміщувалися поза митним контролем або з приховування)</i>		штраф 50/100 % вартості товару	+ конфіскація товару + конфіскація транспортних засобів, що використовувалися для переміщення товарів + конфіскація товарів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками)	Товари вартістю нижче межі кримінальної відповідальності	штраф 760-1520 євро або конфіскація товарів	+ конфіскація транспортних засобів, що використовувалися для переміщення товарів через митний кордон України + конфіскація товарів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками)	
	повторне протягом року правопорушення	штраф 200 % вартості товару					

м від митного контролю)							
-------------------------	--	--	--	--	--	--	--

3. Порівняльний аналіз норм законодавства Європейського Союзу та України щодо кримінальної відповідальності за контрабанду товарів

Директива ЄС 2017/1371 Європейського парламенту та Ради ЄС про боротьбу з шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів Союзу, кримінально-правовими засобами встановлює мінімальні правила щодо визначення кримінальних правопорушень та санкцій у сфері боротьби з шахрайством та іншою протиправною діяльністю, що завдає шкоди фінансовим інтересам Союзу.

Об'єктом протиправного посягання вважаються «фінансові інтереси Союзу», а саме – усі доходи, видатки та активи, що охоплюються, набуваються за рахунок або формуються внаслідок:

- бюджету ЄС;
- бюджетів інституцій, органів, офісів та агентств ЄС, утворених у відповідності до Договорів,
- або бюджетів, управління та моніторинг яких прямо чи опосередковано здійснюють зазначені інституції, органи, офіси та агентства.

Предметами вважаються:

- видатки, не пов'язані з проведенням закупівель;
- видатки, пов'язані з проведенням закупівель;
- доходи, крім тих, що формуються за рахунок власних ресурсів ПДВ
- доходи, що формуються за рахунок власних ресурсів ПДВ

Об'єктивна сторона шахрайства, яке завдає шкоди фінансовим інтересам Союзу, полягає у:

дії чи бездіяльності:

- використання або надання неправдивих, невірних або неповних тверджень чи документів
- нерозголошення інформації
- неправомірне використання таких коштів або активів (нецільове використання)
- надання вірних звітів щодо ПДВ з метою шахрайського приховування несплати або неправомірного створення прав на відшкодування ПДВ

суспільно-небезпечних наслідках, зокрема:

- незаконне привласнення або неправомірне утримання коштів або активів
- незаконне зменшення ресурсів
- несплати або неправомірного створення прав на відшкодування ПДВ

Шкода або вигода вважаються *істотними*, якщо складають суму понад 100 000 євро.

Шкода або вигода, завдані чи одержані внаслідок вчинення кримінальних правопорушень, пов'язані з власними ресурсами ПДВ, а також проти спільної системи ПДВ завжди вважаються *істотними*.

У цілях Директиви правопорушення проти спільної системи ПДВ мають вважатися *серйозними*, якщо умисні дії чи бездіяльність, пов'язані з територією двох чи більше держав-членів ЄС, і загальний розмір завданої шкоди становить щонайменше 1 000 0000 євро.

Суб'єктивна сторона передбачає наявність вини у формі умислу.

Суб'єктом може бути:

- Фізична особа, у т.ч. посадова особа Союзу або національна посадова особа
- Юридична особа, якщо поведінка, що приписується юридичним особам, завдає шкоди або становить загрозу для фінансових інтересів Союзу, юридичні особи повинні нести відповідальність за визначені Директивою кримінальні правопорушення, вчинені від їх імені.

Санкції

Стосовно фізичних осіб, держави-члени забезпечуватимуть можливість застосування дієвих, пропорційних та стримувальних кримінальних санкцій.

У разі завдання істотної шкоди або одержання істотної вигоди максимальне покарання у вигляді позбавлення волі щонайменше на чотири роки.

Якщо кримінальні правопорушення включають завдання шкоди на суму менше 10 000 євро або одержання вигоди на суму менше 10 000 євро, держави-члени можуть передбачати інші види покарання, які не є кримінальними санкціями.

Відповідальність юридичних осіб відповідно до частин першої та другої цієї статті не виключає можливість кримінального переслідування фізичних осіб, які є особами, що вчинили кримінальні правопорушення.

Щодо юридичних осіб мають бути встановлені дієві, пропорційні та стримувальні санкції, які включають кримінальні чи некримінальні штрафи та можуть включати інші санкції, зокрема:

- позбавлення права на державні пільги або допомогу;
- тимчасове або постійне позбавлення права брати участь у процедурах публічних закупівель;
- тимчасове або постійне позбавлення права вести комерційну діяльність;
- встановлення судового нагляду;
- судові рішення про ліквідацію;
- тимчасове або постійне закриття закладів, які використовувалися для вчинення кримінального правопорушення.

Держави-члени вживатимуть необхідних заходів з метою забезпечити можливість накладання арешту та конфіскації засобів вчинення та доходів від кримінальних правопорушень.

Водночас, необхідно відзначити, що безпосередньо питання нормативно-правового закріплення кримінальної відповідальності за контрабанду товарів вирішується на національному рівні.

Митний кодекс *Франції* визначає три класи митних злочинів, перший з яких включає контрабанду.

За контрабанду, імпорт або експорт без декларації, пов'язані з забороненими товарами або тютюновими виробами, передбачені такі санкції: до 3 років позбавлення волі, конфіскація товарів і транспорту, а також штраф у розмірі до подвійної вартості товару.

Якщо мова йде про товари подвійного призначення або небезпечні товари, санкції можуть сягати до 10 років ув'язнення і штрафу в десятикратному розмірі вартості товару.

До злочинів також відносяться неправдиве декларування, фальшиві документи та шахрайські операції з метою отримання митних пільг.

У *ФРН* відповідальність за контрабанду регулюється Фіскальним кодексом. Основні склади злочинів включають:

- незаконний імпорт, експорт або транзит товарів (ст. 372): за порушення заборони на імпорт чи експорт передбачено штраф або до 5 років позбавлення волі.
- професійна та організована контрабанда (ст. 373): за ухилення від сплати мита або незаконне переміщення товарів на комерційній основі — від 6 місяців до 10 років ув'язнення. Ознаки кваліфікації: наявність зброї або дія в організованій групі.

- отримання, зберігання або продаж товарів, отриманих шляхом ухилення від податків (ст. 374): санкції варіюються від 6 місяців до 10 років ув'язнення. У менш тяжких випадках — до 5 років або штраф.

Також передбачена конфіскація товарів і транспортних засобів. Крім того, суд може позбавити особу, яка сприяла вчиненню контрабанди, права обіймати державні посади та набувати прав на публічних виборах.

У *Республіці Польща* відповідальність за контрабанду товарів передбачена Фіскальним кримінальним кодексом, зокрема виходячи зі ст. 86 об'єктом посягання може бути як сплата митних платежів, так і встановлений порядок переміщення товарів, які підлягають нетарифному регулюванню.

4. Ефективність законодавства, яким встановлено кримінальну відповідальність за товарну контрабанду

Пропонуємо розглянути один із вимірів ефективності законодавства про кримінальну відповідальність – результативність притягнення до відповідальності.

За інформацією Офісу Генерального прокурора, за 9 місяців 2024 року (відповідь на депутатське звернення) обліковано 47 проваджень про перемитництво (16 проваджень щодо контрабанди товарів, 31 провадження щодо контрабанди підакцизних товарів).

У 8 провадженнях 11 особам вручено повідомлення про підозру. Щодо однієї особи застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою

До суду направлено 7 проваджень з обвинувальним висновком, по 40 провадженнях рішень не прийнято.

Таблиця 3. Інформація Офісу Генерального прокурора України щодо кримінальних проваджень за фактами контрабанди товарів та підакцизних товарів

Кваліфікація		Обліковано проваджень	Проваджень, у яких вручено повідомлення про підозру	Передано до суду з обвинувальним актом	Рішення не прийнято
ст. 201-3	Контрабанда товарів	16	1	1	15

ст. 201-4	Контрабанда підакцизних товарів	31	7	6	25
Загалом		47	8	7	40

Різниця в цифрах між кількістю проваджень щодо контрабанди товарів і підакцизних товарів відповідно пояснюється тим, що норми щодо криміналізації контрабанди товарів набули чинності з 1 липня 2024 року (підакцизних товарів – з 1 січня).

Варто відзначити, що згідно з отриманою інформацією від Офісу Генерального прокурора, за особливо кваліфікованим складом злочину (ч. 3 ст. 201-3) «контрабанда товарів», тобто вчиненої організованою групою, не порушено жодного провадження.

За інформацією органу, якому підслідна товарна контрабанда, тобто Бюро економічної безпеки України, то ним розслідується 44 фактів товарної контрабанди (15 – щодо контрабанди товарів, 29 – щодо контрабанди підакцизних товарів).

Власне самі кримінальні правопорушення були виявлені:

- 32% випадків – у ході власної оперативної та аналітичної роботи БЕБ;
- 30% – за результатами митно-прикордонного контролю в пунктах пропуску відповідними органами;
- 34% – внаслідок отримання матеріалів від інших контролюючих та правоохоронних органів.

Примітно, що 50% від вартості всіх товарів – предметів контрабанди і 93% - підакцизних товарів склали тютюнові вироби (інші 7% підакцизних – автомобілі).

На момент підготовки даного проміжного звіту Реєстр судових рішень містив лише 1 вирок щодо контрабанди підакцизних товарів, а саме Володимир-Волинського міського суду Волинської області за фактом контрабанду підакцизних товарів – автомобілів під видом гуманітарної допомоги.

Згідно з текстом рішення суду, засуджений придбав за кордоном і перемістив через митний кордон 7 автомобілів під видом гуманітарної допомоги:

Mercedes Benz ML 270 2002 р.в., Mercedes Benz ML 270, BMW X5 2004 р.в., BMW X5 2005 р.в., OPEL ZAFIRA», 2001 р.в., Nissan Qashqai 2007 р.в., KIA Sorento», 2007 р.в.

Загальна вартість предметів такої контрабанди склала 1 780 096 грн., що становить значний розмір (починається з 1 135 500 грн.).

Тобто, на думку державного обвинувачення і судді умисел підсудного охоплював саме вчинення контрабанди у великому розмірі (*хоча правильніше вести мову не про продовжуваний злочин, а про повторність*).

Вирок не містить обставин виявлення злочину та затримання засудженого, але з рішення суду ми дізнаємося, що засуджений уклав угоду з обвинуваченням.

Суддя угоду затвердив і призначив узгоджене сторонами покарання у виді штрафу в розмірі 20 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становить 340 000 гривень.

На підставі ч.4 ст. 53 КК України сплату штрафу розстрочено в такому порядку: 170 000 грн. протягом місяця з дня набрання вироком законної сили, після чого решту суми рівними частинами на строк п'ять місяців, тобто 34 000 грн щомісячно.

Автомобілі передані на потреби ЗСУ, мобільний телефон і грошові кошти в сумі 5480 євро повернуті засудженому.

З огляду на те, що наразі ухвалено лише один вирок щодо контрабанди підакцизних товарів, ми проаналізували призначені у 2024 році покарання за усіма «контрабандними» складами злочинів, передбаченими ст.ст. 201, 201-1, 201-3, 201-4 КК України.

Таблиця 4. Результати судового розгляду кримінальних проваджень про контрабанду (ст.ст. 201, 201-1, 201-3, 201-4 КК України) у 2024 році (перша інстанція)

Статті та частини ККУ	рішення суду			призначене основне покарання			покарання замінене м'якшим, ніж передбачене санкцією (ст. 69 ККУ)		
	загалом	виправдувальний вирок	обвинувальний вирок	позбавлення волі	з них, з випробуванням (ст. 75 ККУ)	штраф	штраф	громадські роботи	обмеження волі
ст. 201	32	0	32	20	20	-	11	1	
ст. 201-1	10	0	10	2	2	-	8		
ст. 201-3									
ст. 201-4	1		1			1			
загалом	43	0	43	22	22	1	19	1	

Тобто, жоден із засуджених, яким призначене покарання у вигляді позбавлення волі, не відбуває покарання.

Попри те, що «контрабандні» склади злочинів передбачають покарання у вигляді позбавлення волі щонайменше на 3 роки, однак жодного разу у 2024 році таке покарання не було призначене.

І поки законотворці задля піару чи дійсно щирих намірів намагаються посилити кримінальну відповідальність, судді продовжують фактично звільняти від відбування покарання у вигляді позбавлення волі.

Відповідно до ст. 69 Кримінального кодексу України за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання, суд може призначити основне покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті Особливої частини КК, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті за це кримінальне правопорушення.

На цих же підставах суд може не призначати додаткового покарання, що передбачене в санкції статті як обов'язкове, за винятком випадків призначення покарання за вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Таким чином, якщо особа у складі організованої групи перемістила через митний кордон України поза митним контролем товари у значному розмірі, але проявила щире каяття і розповіла про тяжкі сімейні обставини, то суд, посилаючись на ст. 66 КК, може визначити покарання не у вигляді позбавлення на 12 років волі і конфіскацію майна, як це передбачено ст. 201-3, а призначити, керуючись внутрішнім переконанням, лише 5 років позбавлення волі.

Більше того, призначити їх «умовно», посилаючись на ст. 75 КК, відповідно до якої якщо суд при призначенні покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Отже, покарання у вигляді 12 років позбавлення волі з конфіскацією майна може перетворитися на 3 роки зі звільненням від відбування покарання з випробуванням.

Ми усвідомлюємо, що кримінальне право має базуватися на принципах гуманізму та економії кримінальної репресії. Однак, згідно з ч. 2 ст. 50 КК України покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами.

У той же час, важко сказати, чи виконують санкції «контрабандних» статей функцію індивідуальної та загальної превенції.

Одним із аргументів проти декриміналізації товарної контрабанди у свій час було те, що існуючий механізм кримінальної відповідальності за контрабанду товарів був нібито ефективним.

Тому ми проаналізували результати судового розгляду кримінальних справ про контрабанду товарів у 2011 році.

Таблиця 5. Результати судового розгляду кримінальних справ про контрабанду товарів у 2011 році (перша інстанція)

Статті та частини ККУ	рішення суду			призначене основне покарання		покарання замінене м'якшим, ніж передбачене санкцією, ст. 69 ККУ		
	загалом	виправдовувальний вирок	обвинувальний вирок	позбавлення волі	з них, з випробуванням, ст. 75 ККУ	штраф	арешт	обмеження волі
ч. 1 ст. 201	48	5	43	38	37	4	-	1
ч. 2 ст. 201*	75	3	72	53	42	13	4	2
загалом	123	8	115	91	79	17	4	3

*розраховано з кількості підсудних

Таким чином, реальний строк позбавлення волі, передбачений санкцією статті 201 Кримінального кодексу України у редакції, чинній у 2011 році, отримало лише 13% засуджених, яким взагалі призначене покарання у вигляді позбавлення волі, з них:

- за ч. 1 ст. 201 КК – 3%;
- за ч. 2 ст. 201 КК – 13%.

Якщо розраховувати від кількості осіб, у відношенні яких винесено обвинувальний вирок, то цей показник становитиме:

- за ч. 1 ст. 201 КК – 2%;
- за ч. 2 ст. 201 КК – 10%.

Таким чином, повернувши кримінальну відповідальність за товарну контрабанду, законотворець повернув і супутні проблеми її застосування.

На наше переконання, посиленню будь-якої відповідальності (як характеру, так ступеню) має передувати ретельний аналіз вже існуючого регулювання, аби визначити причини недостатньої ефективності наявних правових механізмів.

5. Висновки

1. Суто правові конструкції «контрабандних статей» в загальних рисах відповідають європейським нормам, при цьому варто наголосити, що український законодавець залишився прихильником регулювання порогових значень через вартість переміщуваних товарів.

2. Розмір штрафів навіть за некваліфіковану контрабанду товарів становить від 10 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що у відповідності до ст. 12 Кримінального кодексу автоматично робить цей злочин тяжким. Відтак органи досудового розслідування можуть проводити по даних злочинах негласні слідчі та розшукові дії.

З одного боку це надає правоохоронним органам додатковий інструмент здобуття доказової бази, раніше недоступний в рамках в адміністративного провадження, з іншого боку може стати інструментом зловживання і тиску на бізнес.

Виправданість надання органам досудового розслідування такого засобу як можливість проведення НСРД може бути підтверджена лише результатами протидії контрабанді.

3. За особливо кваліфікованим складом злочину (ч. 3 ст. 201-3) «контрабанда товарів», тобто вчиненої організованою групою, не порушено жодного провадження.

Лише щодо однієї особи застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Винесено лише один вирок щодо факту контрабанди підакцизних товарів. Щоправда з огляду на те, що законодавство про кримінальну відповідальність почало працювати відносно недавно, необхідно більше часу для отримання більш значної кількості даних для аналізу.

6. Рекомендації

На даному етапі аналізу оцінки криміналізації перемитництва в Україні з погляду законодавства ЄС вважаємо за доцільне запропонувати наступні кроки:

1) Запровадити систему моніторингу ефективності кримінально-юрисдикційної діяльності у напрямку протидії контрабанді товарів та підакцизних товарів.

2) За результатами практичного застосування законодавства про кримінальну відповідальність за контрабанду розглянути питання щодо законодавчих змін з метою врегулювання спірних моментів.

3) Ініціювати узагальнення практики застосування законодавства та забезпечення оприлюднення правових позицій Верховного Суду за результатами розгляду кримінальних проваджень за фактами контрабанди товарів та підакцизних товарів.

**Висновки і пропозиції будуть актуалізовані під час підготовки фінальної редакції Звіту щодо оцінки криміналізації перемитництва в Україні з погляду законодавства ЄС.*

Андрій Саварець, експерт з правових питань CASE Україна

Світлана Чорна, молодша економістка CASE Україна

Попередній звіт підготовлено в межах проекту «Оцінка криміналізації перемитництва в Україні з погляду законодавства ЄС», що втілюється Центром соціально-економічних досліджень CASE Україна в рамках програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та впроваджується Pact в Україні. Зміст звіту є винятковою відповідальністю Pact та його партнерів і не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.